

ПРАВОВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ВСТАНОВЛЕННЯ СЕРВІТУТУ У ЗАПОВІТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Цибульська О.,

асистент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

У даній роботі проаналізовано норми спадкового права з позицій виявлення сингулярного наступництва при спадкуванні. Висвітлення окремих аспектів правової характеристики сервітуту дозволило визначити специфіку правовідносин, що виникають у зв'язку з використанням громадянами даної правової конструкції, де сервітуарій виступає в якості кредитора, а спадкоємець – боржником.

Ключові слова: спадкування, сингулярне спадкове правонаступництво, заповіт, заповідальні розпорядження, сервітут, вигодонабувач, спадкоємець за заповітом, зобов'язання, кредитор, боржник.

В данній роботі проаналізовані норми наследственного права с позиции выявления сингулярного правопреемства при наследовании. Рассмотрение некоторых аспектов правовой характеристики сервитута позволило определить специфику правоотношений, возникающих вследствие использования гражданами данной правовой конструкции, где сервитуарий выступает в качестве кредитора, а наследник – должником.

Ключевые слова: наследование, сингулярное правопреемство при наследовании, завещание, завещательные распоряжения, сервитут, выгодополучатель, наследник по завещанию, обязательства, кредитор, должник.

In that work have been analyzed the standards of succession from the position clarification singular succession. Analyzing separate aspects of the legal characters of servitut have been determined specification of relations between creditor and debtor.

Keywords: inheritances, singular succession, will (testament), testamentary orders, servitut, remunerative receiver, heir by will (testament), obligation, creditor, debtor.

Незважаючи на те, що закон встановлює загальні вимоги щодо заповідальних розпоряджень спадкодавця, а саме: вони повинні бути виконуваними, законними (тобто не можна покладати на спадкоємця обов'язки виконання здійснення протиправних дій) та, як зазначають деякі автори, не повинні суперечити загальноприйнятим моральним принципам [1, С. 28], сучасні цивілісти (С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, С.Я. Рябовська, О.О. Армаза, Н. Баранник, Ю.О. Заїка та ін. [2, С. 40; С. 13; С. 129-137; С. 860]) виділяють серед них спеціальні (заповідальний відказ – ст. ст.1237 – 1239, ч. 6 ст. 1224, ст. 1270, ч. 4 ст. 1275 ЦК України; покладення – ч. 2 ст. 1240 ЦК України; сервітут – ст. 1238, 1246 ЦК України), характерною особливістю яких є призначення обтяжувати спадкову масу, що переходить до спадкоємців, і як наслідок – бути підставою виникнення сингулярного правонаступництва при спадкуванні.

Разом із тим, питання стосовно правової характеристики відносин, що виникають внаслідок зазначених вище видів заповідальних розпоряджень (заповідального відказу, заповідального покладення, сервітуту) залишається відкритим серед вчених-цивілістів, оскільки ведеться дискусія з приводу того, чи всі з перелічених вище заповідальних розпоряджень є підставами сингулярного правонаступництва при спадкуванні за чинним цивільним законодавством України.

Так, згідно ст. 1246 ЦК України спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб.

Аналогічне положення закріплено також п.п. 7 абз. 1 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7, в якому вказується право заповідача встановити в заповіті сервітуту щодо земельних ділянок, без зміни їх цільового призначення, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб [3].

Слід зазначити, що правова сутність даного сервітуту, передбаченого ст. 1246 ЦК України полягає в тому, що одна річ повинна обслуговувати іншу річ [4, С.55]. А отже, його також можна розглядати як обтяження, що покладається на спадкоємця у зв'язку з прийняттям спадщини.

В юридичній літературі існує думка, відносно якої коментована стаття уточнює положення ч. 2 ст. 1238 ЦК України, відповідно до якої (як зазначалося в попередніх розділах) на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними [5, С. 702].

Разом із тим, необхідно зауважити, що положення коментованої статті закріплюють можливість встановити на підставі заповіту виключно земельний сервітут, тому що у випадках, коли сервітут встановлюється щодо певного майна на користь власника (володільця) визначеного майна (але не конкретно визначеної особи), то він є земельним (предіальним) [6, С. 355]. А ч. 2 ст. 1238 ЦК України передбачає можливість встановлювати в заповіті особистий (персональний) сервітут.

Іншими словами, основна відміна двох зазначених вище сервітутів полягає в самому характері правовід-

носин. Якщо у випадку з особистим сервітутом права закріплені особисто за сервітуарем і припиняються після його смерті, то право предіального сервіту закріплено за певним обтяжуючим об'єктом, причому по відношенню до іншого обтяженого об'єкта, а не до конкретної особи, і, відповідно, не залежить від власників відповідних об'єктів сервіту [7]. А отже, ст. 1246 ЦК України передбачає, що на підставі заповіту можна встановити сервітут не відносно конкретно визначеної особи, а відносно певного нерухомого майна, але для задоволення потреб інших (третіх) осіб, які за своїм правовим статусом не є спадкоємцями за заповітом [8, С. 1141], а скоріше нагадують правове положення вигодонабувачів, схоже на правове положення відказоодержувачів за заповідальним відказом.

Право земельного сервіту відповідно до ч. 1 ст. 98 ЗК України [9] є правом власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками).

Право користування чужою земельною ділянкою згідно ч. 1 ст. 404 ЦК України [10] та ст. 99 ЗК України [9] полягає у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання тощо.

Сервітуарієм (суб'єктом сервітутного права на річ) за земельним сервітутом є власник (володілець) земельної ділянки або іншої нерухомості, для забезпечення користування якою встановлено сервітут (панівна річ) за рахунок встановлення обмежень у користуванні іншим майном (обслуговуючим). Потреба у земельному сервітуті пов'язана з існуванням двох земельних ділянок, які знаходяться по сусідству, або іншим чином пов'язані одна з одною [6, С. 355-356; 11]. Право обмеженого користування може бути встановлене заповідачем і на інше нерухоме майно (будинки, споруди тощо).

Так, наприклад, власник земельної ділянки склав заповіт на користь своїх двох дочок, розділивши цю земельну ділянку на дві рівні частки, але таким чином, що одній із дочок жодним способом не можна пройти до своєї ділянки, як тільки через сусідню земельну ділянку. Виходячи з наведеного прикладу, між сестрами склалися такі відносини, при яких земельна ділянка однієї сестри (називається обслуговуюча ділянка) повинна обслуговувати земельну ділянку іншої сестри (панівна ділянка) [4, С. 55].

Важко перелічити всі підстави, які можуть спонукати заповідача до встановлення сервітуту. Так, встановлений у заповіті сервітут може бути спрямований на:

- врегулювання взаємовідносин між спадкоємцями і має на меті забезпечити можливість усім спадкоємцям володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, тобто такий сервітут має застерегти виникнення спорів і судових процесів у майбутньому;
- надання окремим особам обмеженого права користування майном, що переходить у власність спадкоємців, і таким чином продовжити ті пра-

вовідносини, які існують у спадкодавця з такими особами. Наприклад, право оплатного чи безоплатного довічного чи строкового користування землею;

- встановлюючи сервітут у заповіті, спадкодавець може вирішити й проблеми, що стосувалися його правовідносин з власниками сусідніх земельних ділянок тощо [2, С. 172].

Таким чином, характерними рисами земельного сервіту є те, що:

1) сервітутні відносини начебто є «відносинами між ділянками» (мається на увазі, що вони пов'язані з правом власності саме на певну ділянку) [12, С. 361. С. 114], оскільки встановлення земельного сервіту відбувається щодо конкретно визначеного нерухомого майна на користь власника (володільца) визначеного майна (але не конкретно визначеної особи як при особистому сервітуті). А отже, земельний сервітут буде пов'язаний лише з певним майном і не належатиме певній особі як це відбувається у випадках зі встановленням особистого сервітуту [13, С. 632-633];

2) відносини, що виникли внаслідок встановлення земельного сервіту є тривалими – зазвичай сервітути встановлюються на тривалий строк або взагалі без визначення строку [6, С. 356]. Земельні сервітути, встановлені заповітом, після прийняття спадкоємцем спадщини, на відміну від особистих сервітутів, що не підлягають відчуженню і не переходять після прийняття спадщини спадкоємцем в подальшому за спадкуванням. оскільки припиняються у випадку смерті спадкоємця. на користь якого вони були встановлені, – можуть переходити на підставі спадкування і підлягають відчуженню, але тільки разом із земельною ділянкою [4, С.55]. Разом із цим, самостійним об'єктом цивільно-правових угод вони не можуть бути, тобто сервітути не можуть передаватися будь-яким іншим способом особам, що не є власниками нерухомого майна, для забезпечення використання якого сервітут встановлено [14, С. 291-292]

3) такі сервітути є неподільними: при поділі ділянки сервітутне право зберігається в цілому.

Слід зазначити, що сервітут (як земельний так і особистий) не позбавляє власника майна, відносно якого він встановлений, права володіння, користування і розпорядження цим майном. При цьому слід мати на увазі, що правомочності власника обмежені рамками сервітуту. Власник майна має право володіти і користуватися цим майном суб'єкта сервітуту. Власник може проводити відчуження майна, обтяженого сервітутом, тобто має право розпоряджатися цим майном, але при цьому перехід права власності на це майно не припинить дію сервітуту, встановленого в заповіті [2, С. 16; 15]. В той самий час є необхідним зазначити, оскільки земельний сервітут є невіддільним від земельної ділянки, яку він обтяжує, особистий сервітут – невіддільним від особи, якій він належить, вони не можуть бути ні самостійними об'єктами відчуження, ні передачі іншій особі [16].

Зрештою, можна стверджувати, що земельний сервітут поряд із заповідальним відказом і покладанням також є обтяженням спадкової частки спадкоємця

в заповітом, що в даному випадку виступає у вигляді земельної ділянки або інших природних ресурсів чи інших нерухомого майна [17, С. 27].

У зв'язку із зазначеним вище, можна зробити висновок про те, що особи, чий потреби таким способом будуть задоволені (сервітуарії), також набуватимуть певне положення вигодонабувачів як при заповідальній відказі і покладанні, і при цьому, звичайно, вони будуть вважатися сингулярними правонаступниками спадкоємця.

В викладену позицією не згодні такі автори як Ю.О. Заїка та Є.О. Рябоконь, які вважають, що встановлення у заповіті сервітуту має низку істотних відмінностей від заповідального відказу: по-перше, відказоодержувачем є завжди чітко визначений суб'єкт, у той час як при встановленні сервітуту сервітуарій має визначатися тільки в особистих сервітутах (ч. 2 ст. 401 ЦК України); по-друге, предметом відказу є ширше коло осіб-спадкоємців щодо третьої особи, ніж при сервітуті, за рахунок можливості покладення на них обов'язку щодо передачі майна у власність відказоодержувача; по-третє, порушені права відказоодержувача захищаються за допомогою зобов'язально-правових засобів захисту, в той час як права сервітуаріїв – за допомогою речових способів, оскільки за ст. 396 ЦК України особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист свого права тими самими способами, як і власник [18, С. 98-99].

Зазначені доводи є небезспірними. По-перше, щодо невизначеності особи вигодонабувача при встановленні земельного сервітуту, то в даному випадку виникає аналогічна із покладенням ситуація, коли особа вигодонабувача чітко не встановлена, проте такою може вважатися будь-яка особа, в чий інтересах дане розпорядження встановлено заповітом. Схожу точку зору висловлюють такі автори, як С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Клименко, С.Я. Рябовська, О.О. Кармаза та ін., які зазначають, що важко перелічити всі підстави, які можуть сприяти заповідача до встановлення сервітуту, але в даній нормі слід говорити й про вигодонабувача за сервітуту, тобто ту особу, в інтересах якої встановлюється сервітут. Але встановлення сервітуту має зумовлюватися потребами і волевиявленням двох сторін, тобто сервітут спрямовано на врегулювання взаємовідносин двох осіб – інша особа». Говорячи про встановлення

сервітуту в заповіті на користь інших осіб, треба мати на увазі, що в такому випадку заповідач при житті може встановити такий сервітут. Тому під «іншими особами» в даній нормі слід мати на увазі насамперед спадкоємців та відказоодержувачів [2, С. 172; 19, С. 171], хоча правильним було б називати лише відказоодержувачів, оскільки спадкоємці, на користь яких заповідачем встановлено у заповіті сервітут, передбачений ст. 1246 ЦК України, набуватимуть правовий статус останніх.

Таким чином, при встановленні земельного сервітуту вигодонабувачем вважатиметься будь-яка особа, для задоволення потреб якої такий сервітут було встановлено у заповіті, а тому вигодонабувач за сервітуту може прирівнюватися до відказоодержувача, якому заповідачем через спадкоємця за заповітом передаються речові права. Отже, й способи захисту в особи вигодонабувача, для задоволення потреб якої на спадкоємця був покладений обов'язок надати право користування чужим майном за земельним сервітуту, носитимуть не речовий, а зобов'язально-правовий характер.

По-друге, що ж стосується порівняльного аналізу кола обов'язків, які складають предмет заповідального відказу і земельного сервітуту, то в даному випадку дійсно коло обов'язків, що можуть входити до предмету заповідального відказу в порівнянні із сервітуту є значно ширшим. Але в даному випадку мова не йде про повну ідентичність зазначених розпоряджень заповідача.

Такі вчені, як С.Я. Фурса, Є.О. Фурса, С.Я. Рябовська, як вбачається із зазначеного вище, взагалі отожднюють сервітут, передбачений ст. 1246 ЦК України із заповідальним відказом, оскільки йдеться, по суті, про той самий заповідальний відказ, але «іншими словами», оскільки «сервітут – це речове право, яке може також встановлюватися за заповідальним відказом» [2, С. 163].

З даною думкою дійсно можна погодитися, оскільки ст. 1246 ЦК України передбачає право заповідача на встановлення так званого «земельного» сервітуту, який, в свою чергу також є речовим правом. А отже, згідно ч. 1 ст. 1238 ЦК України він також може встановлюватися за заповідальним відказом.

Таким чином, можна стверджувати, що зміст ст. 1246 ЦК України входить до змісту ч. 1 ст. 1238 ЦК України, а отже, доцільною є пропозиція взагалі виключити ст. 1246 з ЦК України, оскільки її існування не має жодного сенсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В.Микрюков Пределы обременения наследственных прав завещательным отказом // Российская юстиция. – №1. 2004. – С.28.
2. Спадкове право :Нотаріат. Адвокатура. Суд: Науково-практ. Посіб./ С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Клименко, С.Я. Рябовська, О.О. Кармаза та ін.; За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. – С.40; Баранник Н. Специальные (особые) распоряжения завещателя // Мала енциклопедія нотаріуса (комплект). – 2005. – №1. – С. 13; Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток: Монографія К.: КНТ, 2007. – С. 129–137; Харитонов Е.О., Старцев А.В., Харитонова Е.И. Гражданское право Украины: Учебник. Издание пятое. – Х.: ООО «Одиссей», 2010. – С. 860.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7.
4. Баранник Н.М. Наследство. Наследники. Наследование. Х.: Эспада, 2004. – С.55.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О.І. Харитоновой, Н.Ю. Голубевої. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – С. 702.

6. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2007. – С. 355.
7. Шубаков Д. Земельний сервітут в українском праве <http://yurpractika.com/article.php?id=10003676>
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє перероблене та доповнене – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – С. 1141.
9. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40 - 44. – Ст. 356.
11. Мітягіна С. Б. Земельні сервітути / <http://www.minjust.gov.ua/0/4815>.
12. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 361; Цивільне право України: Навчальний посібник/ За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2009. – С. 114.
13. Цивільне право України: В 2-х томах. Том 1: Підручник/ За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонова, канд. юрид. наук Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – С. 632-633.
14. Гражданское право. Т.1 / Под ред. Е.А. Суханова. М., 1993. – С.291-292 http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1183_page_83.html ; Медведев С. Земельний сервітут в контексте земельного и гражданского законодательства // Хозяйство и право. – 2003. – № 11. – С. 110.
15. Цивільний кодекс України: науково - практичний коментар. <http://apelyacia.org.ua/node/4692>.
16. Мартин В. Право користування чужим майном (сервітуту) за новим законодавством України // <http://www.lawyer.org.ua/?d=607&i=&w=r>.
17. Міняйлик І. Ю. Поняття, види та порядок встановлення земельних сервітутів // Земельне право України: теорія і практика № 11-12. – 2007. – С. 27.
18. Заїка Ю.О. Рябоконт Є.О. Спадкове право: навч. посіб./ Ю.О. Заїка, Є.О. Рябоконт. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 98-99.
19. Спадкове право (Нотаріат.Адвокатура. Суд), за ред. С.Я.Фурса. Київ – 2008. – С. 171. / <http://apelyacia.org.ua/node/10708/>.